

УДК 94(4)«.../1917»

Бобіна О. В.,
кандидат історичних наук, доцент, завідувачий
кафедрою соціально–гуманітарних дисциплін,
Національний університет кораблебудування
ім. адмірала Макарова (Україна, Миколаїв),
oleg.bobina@nuos.edu.ua

**РЕВОЛЮЦІЙНИЙ СИНДИКАЛІЗМ VS РЕФОРМІЗМ:
ПРАКТИКА І ТЕОРІЯ «НОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»
В ЄВРОПІ В КІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. став переломним для європейського суспільства у розумінні феномену соціалізму. Соціалізм став «звичайним» і перетворювався у все більшу реальність. Більшою мірою обговорювалось питання шляхів досягнення соціалізму. В цій дискусії особливе місце належало теоретикам і практикам французьких Бірж праці. Практика діяльності Бірж праці, в зазначений період, оформилась в теорію прямої дії, в політичний рух революційного синдикалізму і спробу сформулювати теорію пролетарської революції. Ця теорія не була подібна до парламентської моделі легальної соціал-демократії, радикальних марксистських і анархістських моделей. Автор аналізує роботи А. Лабріоли (1843–1904), Ж. Сореля (1847–1922), Е. Пууже (1860–1931), Е. Пато (1869–1935), Е. Леоне (1875–1940) відповідно до поставлених питань.

Ключові слова: революція, теорія, революційний синдикалізм, пряма дія, всезагальний страйк, Європа.

У колі дискусій європейських інтелектуалів на переломі ХІХ – ХХ ст. чільне місце займало питання утвердження соціалізму, його реальності і шляхів досягнення. Соціалізм, як в теорії так і на практиці уже не ставився під сумнів. Це пов'язано було із зростанням робітництва в соціальній структурі провідних країн; сильними соціал-демократичними партіями і їхніми фракціями в парламентах; з входженням соціал-демократів до буржуазних урядів; розширенням соціального законодавства. Ми вже звертали увагу на широкі дискусії з цього приводу [1]. Складовою частиною цих дискусій з «лівого» боку стали ідеї і практика синдикалістів Франції та їхніх послідовників в Італії, Німеччині, Іспанії та США. Б. Рассел в своїй роботі «Революція синдикалістів» (1918) зазначав, що синдикалізм, на початку був аналогом тред-юніонізму в Британії. Та наприкінці ХІХ ст. французький рух розділився на два крила. Одне стало реформістським, а за другим, радикальним закріпилась назва «синдикалізм», воно стало революційним [2].

Зародження ідеології революційного синдикалізму, відмінної від пануючих соціал-демократичних ідей, можна прослідкувати у профспілковому русі Франції з кінця 70-х рр. ХІХ ст. На другому конгресі синдикатів у Ліоні делегат профспілки механіків Боліве доказував, що парламентаризм не несе ніякої користі робітникам, адже робоча меншість в парламенті нічого не може зробити. Боліве пропонував не брати участь в парламентських виборах, а створювати профспілки–синдикати. Такі синдикати мали б боротись не лише за підвищення заробітної платні, але і знищення всієї системи найманої праці [3]. Підтримка робітниками ідеї непарламентської боротьби збільшувалась. Свою роботу революційні синдикати зосередили в Біржах праці які розповсюдились по всій Франції, а згодом і в Італії. В 1896 р. була утворена всефранцузька Федерація бірж праці (FBT), а в 1895 р. всефранцузька Всезагальна конфедерація праці (CGT). В 1902 р. відбулося об'єднання цих організацій в єдиний центр синдикалістського руху. В 1906 р. оголошено принципи революційного синдикалізму в Ам'єнській хартії [4]. До початку Першої світової війни революційні синдикалісти об'єднували, за різними підрахунками, від 600 тис. до 1 млн. робітників Франції [5, с. 385; 9, с. 30].

Історіографія революційного синдикалізму має велику кількість праць. Роботи охоплюють різноманітні питання історії феномену революційного синдикалізму. В сучасній російській історичній науці вони ґрунтовно проаналізовані в роботі В. В. Дамьє [6, с. 10–24]. На нашу думку, вирізняються певні етапи розвитку історіографії революційного синдикалізму в Російській імперії і СРСР. На початку ХХ ст. праці теоретиків революційного синдикалізму активно видаються в Росії [7; 11; 12; 13]. Найбільшими носіями революційного синдикалізму в Росії стали анархісти. Сформувалась російська течія анархо-синдикалістів, що мало нагадували французьких революціонерів. Вони мали декілька центрів в Лондоні, Женеві, Цюріху, Нью-Йорку. В 1906–1914 рр. ці групи видавали за кордоном, і в Росії ряд періодичних видань: «Буревісник», «Хліб та воля», «Робітничий прапор», «Голос праці». В 1917–1918 рр. анархісти, анархо-синдикалісти, інші течії, більшою мірою підтримали більшовиків. Але громадянська війна, утвердження більшовицької диктатури, підтримка, частиною анархістів селянського руху під керівництвом Н. Махна перетворили союзників на опонентів, а згодом ворогів. З 1920–1921 рр. починається переслідування анархістів всіх напрямків. У 1924 р. закривається останнє анархо-синдикалістське видавництво в СРСР «Голос труда». В 1929–1930 рр. більшість анархістів арештовані вчоргове і відправлені в концтабори. В суспільстві, історичній науці утверджуються негативні оцінки колишніх соратників більшовиків–комуністів. Незважаючи на визнання досягнень революційного синдикалізму комуністичні історики в своїх висновках були безапеляційні: «... анархо-синдикалізм з усією його революційною крикливістю не відкривав жодних серйозних перспектив масовому робітничому руху, не давав профспілкам вірного орієнтуру у боротьбі, прирікав робітництво тупцюватись на місці» [8, с. 234]. Разом з тим, в 60–80-ті рр. ряд сюжетів з історії революційного синдикалізму знайшли відображення в монографіях, присвячених соціальному руху в окремих країнах. Сучасна російська історіографія активно досліджує різноманітні аспекти діяльності анархістського руху, зокрема й революційних синдикалістів [6, с. 13–14]. Українська історіографія тільки починає таку роботу. Самими відомими стали роботи одеського дослідника В. А. Савченко [9]. Ці роботи носять узагальнюючий характер, зосереджуються на персоналіях. Таким чином, означена тема залишається достатньо актуальною і потребує подальшого дослідження. Наша робота присвячена теорії революційного синдикалізму, а конкретніше обґрунтуванню постулату революції в теорії і практиці робітничого руху.

Для революційних синдикалістів принцип революційності (досягнення соціалізму методом революції) сприймається безапеляційно. Більш того, революційність синдикалістської боротьби стала виходом із лещат парламентського соціалізму («лінійної революції») з одного боку, «якобінства» з ліворадикального боку, «неготовності суспільства» до соціалізму з іншого і безсумнівним радикалізмом робітництва на зламі ХІХ – ХХ ст. Згодом у 60–70-ті рр. ХХ ст. на місце радикалізму робітників прийшов радикалізм молоді Європи, радикалізм найбіднішого селянства і пролетарських фавел Латинської Америки. Для висвітлення революційної складової ми обрали класичні зразки теоретичної

спадщини революційних синдикалістів. А саме роботи Е. Леоне «Синдикалізм» (1907) [11], Ж. Сореля «Роздуми про насилля» (1907) [12], А. Лабріоли «Реформізм і синдикалізм» (рос. видання, 1907) [10], Е. Пато і Е. Пуже «Як ми здійснимо революцію» (1909) [13].

Особливою рисою робітничого руху на зламі XIX – XX ст. стало масове поширення забастовок, які набували нових характеристик. Забастовки ретельно готувалися профспілками, з'являлись фінансові фонди підтримки тих хто бастував, збільшувалась кількість учасників, забастовки в різних галузях могли координуватись в часі, з'являлись нові форми забастовок, відбувалось поєднання забастовок і саботажу, з'явилась особлива форма боротьби – лабель (лейбелізм) і т. ін. Самими відомими стала всезагальна забастовка у Бельгії 1902 р., і «травнева тривога» 1906 р. в Парижі. Страх і паніка охопила буржуазію Парижу перед запланованою на 1 травня 1906 р. всезагальною забастовкою. В двадцятих числах квітня багатії почали тікати із столиці на узбережжя Франції, місця в потягах брали штурмом. Ті хто залишився скупили продовольство і робили запаси. Почався відтік капіталів з Франції. Тому рано, чи пізно виявилась необхідність теоретичного усвідомлення – аналізу нової практики робітничої боротьби.

На нашу думку, самою суттєвою в такому аналізі, стала спроба трансформувати – переосмислити ідею самої пролетарської революції («якобінства», «бланкізму», «комуни») через призму насилля. Докладно про це говорив і писав Ж. Сорель (1847–1922) на шпальтах журналу *Le Mouvement Socialiste* (1899–1914). Для Ж. Сореля революція, в звичайному розумінні, звужує явище насилля. Поняття насилля ширше поняття революції. Насилля повинне включати в себе не лише революцію, а і те, що французи стали називати прямої дією (*action directe*). З боку пролетаріату насилля має здійснюватися постійно. Насилля має припинити дегенерацію капіталізму і дегенерацію соціалізму [14]. На думку Ж. Сореля, буржуазія перестала боротись з пролетаріатом, стала занадто поступливою і гуманною задовольняючи потреби пролетаріату. Таким чином буржуазія розбещує пролетаріат і зберігає свою владу. Для соціалізму потрібне насилля. Але це не насилля зразка французької революції кінця XVIII – початку XIX ст. Те насилля було освячено державою, йшло від імені держави, керувалось державою. Пролетарське насилля не освячене державою. Пролетаріат виступає проти держави. Пролетаріат, через діяльність синдикатів, показав, що держава йому не потрібна. Майбутня робітнича, соціалістична революція не ставить перед собою економічних завдань (як от задоволення матеріальних потреб людини), адже матеріальний розвиток західних суспільств досяг величезних розмірів. Майбутня соціалістична революція має реалізувати гуманістичні ідеали. Цим пролетарська насилля відрізняється від буржуазного. Пролетарське насилля має збудити буржуазію, підняти її на боротьбу з пролетаріатом. В ході цієї боротьби, яка має йти постійно, завдяки *action directe*, через таке пролетарське насилля, через «нефізичне» знищення буржуазії буде досягнуто соціалізму. Складовою частиною «прямої дії» є «міф насилля – міф революції». Формулювання необхідності такого міфу, його поширення в суспільстві і постійне підтримування на певному рівні інтенсивності – це вибір Ж. Сореля. Згодом цей «міф насилля – міф революції»

трансформувався в «міф постійної загрози». Цей психолого–маніпулятивний концепт використовується і дотепер. Ідеї Ж. Сореля про міф і його значення стали віддзеркаленням і продовженням дискусій про психічну складову революції, про взаємозв'язок ідеї – свідомості – революції. Теоретичні надбання французької психо–соціології на чолі з Г. Лебоном (1841–1931), Г. Тардом (1843–1904), Е. Дюркгеймом (1858–1917) стали живильним ґрунтом для теорії Ж. Сореля. Згодом, цю лінію можна прослідкувати в роботах К. Юнга (1875–1961) з його колективним безсвідомим і архетипом, і ідеях К. Маннгейма (1893–1947) про значення ідеології і утопії та ін. В основі «міфу насилля – міфу революції» лежить відмова від можливості раціоналістичного розуміння – інтерпретації історії людства; відмова від формалізовано–бюрократичних структур–партії для реалізації соціальних домагань і представництва; перевага спонтанності, стихійності, ірраціональності.

Для Ж. Сореля міф, це певна соціально–психологічна цілісність в якій виражаються почуття, інтереси, потяги, впевненість визначеної соціальної групи. Зрозуміло, що цей міф неможливо осягнути за допомогою знання і розуму, він базується на вірі. «Міф насилля – міф революції» протистоїть «прісному» демократично–парламентському мирному життю. Таке мирне життя не може виховати пролетарського бійця. «Міф насилля – міф революції», це ідея постійної загрози масового всезагального страйку. Міф підтримує віру робітників, і страхи буржуазії, а прямі дії тренують пролетаріат. Таким чином Ж. Сорель «отримує» тренованого, мотивованого пролетаря–революціонера. Як на нашу думку досить цілісна концепція, що відкривала нові можливості для розвитку пролетарської боротьби.

Ідеї Ж. Сореля підтримує А. Лабріола (1843–1904). В своїх роздумах про революцію він виходить з того, що «на жаль, в історії один час насилля вартує більше ніж ціле століття поступового розвитку» [10, с. 79]. В своїй праці «Реформізм й синдикалізм» він висловлює, на нашу думку, ряд методологічних принципів щодо революції, революційного процесу. По–перше, революція – це засіб, подібний до законодавства, до сили переконань, до моралі. Революція складається з кількох етапів. Перший етап революції – етап руйнації. Другий етап – перехід влади до нових груп, до нових органів, формування нових функцій. Цей період може бути найдовшим. Якщо революція зупиняється на першому етапі, її можна вважати невдалою. Такою незакінченою і невдалою, на думку автора є революція в Германії 1848 р.: «класичний приклад незавершеної революції, яка обмежилась першою фазою, руйнівною і допустила, хоча і поволі, реставрацію і посилення старої влади» [10, с. 27]. Запорукою успіху робітничої революції, крім її об'єктивних основ, є ментальні і культурні основи. Взагалі, відмінною рисою революційних синдикалістів було постійне звернення до свідомості робітничих. А. Лабріола зазначає, що рішучий акт, за допомогою якого беруть в свої руки економічне підприємство настане лише тоді коли робітники досягнуть високого ступеня розвитку і виховання. Головне завдання синдикалістського руху, ... розвинути технічні, інтелектуальні і моральні якості робітників роблячи їх здатними до керівництва суспільними функціями [10, с. 202–203].

Теоретичні дискусії і практика «*action directe*» вінчас праця Е. Пато і Е. Пуже «Як ми здійснимо революцію».

Це опис конкретних кроків революційних синдикалістів, відправною точкою яких є опис всезагального економічного страйку, що охопив Париж.

Автори починають свою працю описом звичайної, для Парижу стачки будівельників. Один з маршів страйкарів закінчується стріляниною і смертю робітників. З цього епізоду починається розгортання революції. Автори зауважують, що оптимізм і сліпота завжди характеризували уряд напередодні революції, а спроба силою придушити масові виступи подіяла в зворотньому напрямку. Таким чином влада не спрогнозувала ні розвиток подій, ні свою політику. Першими виявами нового етапу боротьби стали: 1) активізація всіх опозиційних сил; 2) по вулицях стали блукати збуджені натовпи в пошуках новин; 3) натовп почав відбивати затриманих у поліцейських; 4) місцеві синдикальні комітети відправили представників в стратегічні промислові і торгові центри; 5) оголошено про початок загального страйку в Парижі. Особливою частиною страйку стала стачка газників і електриків Парижу.

У цьому описі безпосередньо виявляється досвід Е. Пато, який 1904–1910 рр. був секретарем Союзу робітників електричної промисловості. Цей синдикат намагався об'єднати всіх електриків Парижу і навколишніх районів. За свою активну діяльність Е. Пато прозвали «королем п'їми». Відомою стала забастовка електриків Парижу 8 березня 1907 р. Вона почалася без підготовки і попереджень о шостій вечора. Через день капітал пішов на поступки і зрівняв електриків в правах з муніципальними працівниками.

Стачки газників, електриків, а згодом залізничників, телеграфістів і поштовиків, не були мирними. Уряд намагався замінити робітників армією, оголосив мобілізацію. Але армії, на всі галузі економічного життя, не вистачало. Тим більше, що робітники руйнували механізми, розбирали залізничні шляхи, підривали комунікації. Таким чином стачка від оборонної переросла в наступальну. Черговими кроками в ній стали реквізиція і розподіл продовольства, створення продовольчих комісії [13, с. 66–75]; бунт в армії, захоплення повсталими арсеналів; формування народних військових загонів, диверсії в казармах [13, с. 80–89]; захоплення банків [13, с. 95–99]. Радикалізація народних мас призвела до захоплення і розпуску натовпом парламенту, префектур, міністерств. Вся влада перейшла до Біржі праці, Всезагальної конфедерації праці, місцевих синдикальних центрів [13, с. 89–95]. Так закінчилось повстання в Парижі. Стояла справа перенести повстання – всезагальний страйк в провінцію і втягнути в цей процес селянство: «з'єднати робітників і селян» [13, с. 99–112].

Виходячи із революційного досвіду Е. Пато і Е. Пуже передбачили зовнішню збройну боротьбу. Так, проти революції виступили Германія, Австрія, Англія. Адже вплив революції був вагомим: «в латинських країнах скинули королівську владу, ... іспанці і італійці ... намагалися не зупинятися на цьому; ... але в саксонських країнах народ не наважувався на рішучі дії» [13, с. 199–216]. Авторі сподівались в зовнішній війні лише на власні сили і виходили з того, що війна буде безжальною, немилосердною і чим жадливіше будуть засоби війни (аж до хімічної зброї, авіації, спеціальних променів) тим вони будуть дієвіше, і тим коротшою буде війна [13, с. 203–207]. Аналізуючи цю працю відчуваєш оптимізм і віру авторів

в розвинуту соціально-економічну систему, свідомість і культуру не лише робітництва, а і всього населення. Розумієш, що ця праця не пройшла мимо російський більшовиків. Розумієш, що соціалізм для Європи початку ХХ ст. не абстрактне питання, а російські більшовики були абсолютно не першими хто намагався втілити його в життя. Але щодо перспектив революції, то як зазначили автори, «так було з усіма попередніми революціями: вони були несподівані для їхніх супротивників, а іноді, для їхніх самих великих прихильників» [13, с. 32].

Таким чином розгляд основних теоретичних постулатів революціонерів-синдикалістів щодо революції дозволяє зробити ряд висновків. В основу своєї теорії революціонерів-синдикалістів поклали принцип насилля, що не було чимось оригінальним. Але вони намагалися по своєму трактувати насилля як це робив Ж. Сорель або Е. Леоне (1875–1940). Останній писав, що насилля не є творчим фактором в історії [11, с. 151]. На думку Е. Леоне, шлях до нового соціального ладу, це складний процес заперечення, який, як сказав би Гегель – *authöbet* капіталізм, зруйнував його існування і зберіг би в той же час грандіозні виробничі сили, ім же створені. В зв'язку з цим реформізм надає надзвичайного значення «збереженню». Бо своєю відразою до постійних забастовок і міжкласових зіткнень реформізм не бажає порушити траєкторію розвитку буржуазії, а революціонізм старого зразка, і анархізм бачить свою місію соціалістичної діяльності виключно в руйнації, але не в творчості і розбудові суспільства [11, с. 6–7]. Вихід – у синдикаті і всезагальному страйку: «Синдикат – повсякденна зброя перевороту, навіть без обов'язкового застосування насилля; ... це зброя як захисту, так і нападу на пануючий клас; ... це повернення соціалізму до економічної концепції, ... що звільнює робітничий рух від трагічних ілюзій і від загрозливих забобонів» [11, с. 154–156]. Тому, практика і теорія революційних синдикалістів була реальною альтернативою «лінійної революції» парламентських спеціалістів з одного боку, і тих хто кликав до пролетарських революцій зразка 30–70-х рр. ХІХ ст. Теоретики революційного синдикалізму сформуливали оригінальну ідею пролетарської революції, яка базувалась на свідомих і підсвідомих структурах людської психіки. Основними постулатами цієї теорії стали такі поняття як: страх, загроза, насилля, психологічний тиск, пряма дія, бойкот, саботаж, страйк, пролетарська мораль, свідомість, культура. Ці теоретичні побудови мали великий вплив на практику і теорію, як революцій так і контрреволюції по всьому світу.

Список використаних джерел

1. Бобіна О. В. Е. Бернштейн, К. Каутський і їхній погляд на революцію [Текст] / О. В. Бобіна // Гілея: наук. вісник / Нац. пед. ун-т ім. Драгоманова, Укр. акад. наук. – Київ: ВІР УАН, 2013. – Вип. 77 (№10). – С. 4–7; Бобіна О. В. Погляди Р. Люксембург на соціалістичну революцію в дискусії з Е. Бернштейном [Текст] / О. В. Бобіна. – Марксизм та сучасність: політекономічний, філософський та соціологічний вимір глобальної кризи (до 100-річчя виходу книги Розі Люксембург «Накопичення капіталу») (21–22 листопада 2013 р., м. Київ, Україна) / Уклад.: Новіков Б. В., Піхорович В. Д., Дерев'яно А. В. – К.: НТТУ «КПІ», 2013. – С. 27–29; Бобіна О. В. Погляди європейських інтелектуалів кінця ХІХ – початку ХХ ст. на феномен революції [Текст] / О. В. Бобіна // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 90. – С. 15–20.

2. Рассел Б. Революция синдикалистов // Режим доступу: <http://basiliobasilid.livejournal.com/27601.html>; <http://basiliobasilid.livejournal.com/32969.html>

3. Léon de SEILHAC, Les Congrès ouvriers de 1876 à 1897 [archive] // Режим доступу: <http://www.orange.fr/bin/frame.cgi?u=http%3A//pp.auto.search.ke.voila.fr/>

4. The Charter of Amiens [Електронний ресурс] // The CGT. – 1906. – Режим доступу: <https://www.marxists.org/history/france/cgt/charter-amiens.htm#n1>.

5. Новая история Т.3: 1870–1918. [Текст] / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Ист. фак. Каф. новой истории; ред.: И. С. Галкин, Н. Е. Застенкер, В. М. Хвостов. – М.: Изд-во соц.-экон. лит., 1960. – 848 с.

6. Дамье В. В. История анархо-синдикализма [Текст]: краткий очерк / В. В. Дамье; предисл. канд. ист. наук Д. И. Рублева. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: URSS: ЛИБРОКОМ, 2010. – 148 с.

7. Лабриола А. Синдикаты и социальное реформаторство [Текст] / А. Лабриола. – К.: Изд. кн. изд-ва «Гудок» Ю. А. Бельке. [Тип. И. И. Чоколова], 1906. – 27 с.; Лабриола А. Социализм и синдикализм [Текст] / Ант. Лабриола; Пер. В. Цветаева. – К.: Тип. С. А. Борисова, 1907. – 24 с.; Новомирский Д. И. Из программы синдикального анархизма [Текст] / Д. И. Новомирский. – Б. м. и б. и., 1907; Раевский М. Анархо-синдикализм и «критический синдикализм» [Текст] / М. Раевский. – Нью-Йорк, 1919. – 68 с.; Фернан Пелутье и революционный синдикализм во Франции. – М.: Голос Труда, 1920.

8. Международное рабочее движение. Вопросы истории и теории [Текст]: В семи томах. Т.3: Начало революционных битв XX века. – М.: Мысль, 1978. – 701 с.

9. Савченко В. О. Анархистський рух на Україні в 1905–1907 рр. [Текст] / В. О. Савченко // Наукові праці з питань політичної історії. Республіканський відомчий науковий збірник. Вип. 169. Більшовики і непролетарські партії Росії на етапі буржуазно-демократичної революції. – Київ: «Либідь», 1991. – 153 с.; Савченко В. А. 100 знаменитих анархистів і революціонерів [Текст]: збірник біографічної інформації / В. А. Савченко. – Х.: Фолио, 2010. – 510 с.; Савченко В. А. Анархисти Півдня України 1910–1914 рр.: від економічного терору до таємних профспілок [Текст] / В. А. Савченко // Інтелекція і влада. – 2011. – Вип. 22. – С. 48–56.

10. Лабриола А. Реформизм и синдикализм [Текст]: с предисл. авт. к рус. изд. / А. Лабриола; пер. с итал. Г. Кирдецов, ред., послесл. А. В. Луначарский. – СПб.: Т-во «Вольная тип.», 1907. – 267 с.

11. Леоне Э. Синдикализм [текст]: с предисловием авт. к русскому изданию / Энрико Леоне; пер. с итал. Г. Кирдецова. – М.: Издательство С. Дороватского и А. Чарушникова, 1907. – 175 с.

12. Сорель Ж. Размышления о насилии [Текст]: Пер. с фр. / Ж. Сорель. Под ред. В. М. Фриче. – Изд. 2-е. – М.: КРАСАНД, 2011. – 168 с.

13. Пато Э., Пуже Э. Как мы совершим революцию [Текст] / Э. Пато, Э. Пуже. – Изд. 2-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 264 с.

14. Сорель Ж. Социальные очерки современной экономики. Дегенерация капитализма и дегенерация социализма [Текст]: с предисл. авт. к рус. изд. / Ж. Сорель; пер. с итал. Г. Кирдецов. – М.: Изд. С. Дороватского и А. Чарушникова, 1908. – 356 с.

References

1. Bobina O. V. E. Bernshtejn, K. Kauts'kyj i i'hnij pogljad na revoljuciju [Текст] / O. V. Bobina // Gileja: nauk. visnyk / Nac. ped. un-t im. Dragomanova, Ukr. akad. nauk. – Kyi'v: VIR UAN, 2013. – Vyp. 77 (№10). – S. 4–7; Bobina O. V. Pogljad R. Ljuksemburg na socialistychnu revoljuciju v dyskusii' z E. Bernshtejnom [Текст] / O. V. Bobina. – Marksyzm ta suchasnist': politekonomichnyj, filosofs'kyj ta sociologichnyj vymir global'noi' kryzy (do 100-richhja vyhodu knygy Rozy Ljuksemburg «Nakopychennja kapitalu») (21–22 lystopada 2013 r., m. Kyi'v, Ukrai'na) / Uklad.: Novikov V. V., Pihorovyh V. D., Derevjanko A. V. – K.: NTTU «KPI», 2013. – S. 27–29; Bobina O. V. Pogljadu jevropejs'kyh intelektualiv kincja XIX – pochatku XX st. na fenomen revoljucii' [Текст] / O. V. Bobina // Gileja: naukovyj visnyk. – 2014. – Vyp. 90. – S. 15–20.

2. Rassel B. Revoljucija sindikalistov // Rezhym dostupu: <http://basiliobasilid.livejournal.com/27601.html>; <http://basiliobasilid.livejournal.com/32969.html>

3. Léon de SEILHAC, Les Congrès ouvriers de 1876 à 1897 [archive] // Rezhym dostupu: <http://www.orange.fr/bin/frame.cgi?u=http%3A//pp.auto.search.ke.voila.fr/>

4. The Charter of Amiens [Elektronnyj resurs] // The CGT. – 1906. – Rezhym dostupu: <https://www.marxists.org/history/france/cgt/charter-amiens.htm#n1>.

5. Novaja istorija Т.3: 1870–1918. [Текст] / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Ист. фак. Каф. новой истории; ред.: И. С. Галкин, Н. Е. Застенкер, В. М. Хвостов. – М.: Изд-во соц.-экон. лит., 1960. – 848 с.

6. Dam'e V. V. Istorija anarho-sindikalizma [Текст]: kratkij ocherk / V. V. Dam'e; predisl. kand. ist. nauk D. I. Rubleva. – Izd. 2-е, ispr. i dop. – М.: URSS: ЛИБРОКОМ, 2010. – 148 с.

7. Labriola A. Sindikaty i social'noe reformatorstvo [Текст] / A. Labriola. – К.: Изд. кн. изд-ва «Гудок» Ю. А. Бел'ке. [Тип. И. И. Чоколова], 1906. – 27 с.; Labriola A. Socializm i sindikalizm [Текст] / Ant. Labriola; Per. V. Cvetaeva. – К.: Тип. С. А. Борисова, 1907. – 24 с.; Novomirskij D. I. Iz programmy sindikal'nogo anarhizma [Текст] / D. I. Novomirskij. – Б. м. и б. и., 1907; Raevskij M. Anarho-sindikalizm i «kriticheskij sindikalizm» [Текст] / M. Raevskij. – N'ju-Jork, 1919. – 68 с.; Fernan Pelut'e i revoljucionnyj sindikalizm vo Francii. – М.: Golos Truda, 1920.

8. Mezhdunarodnoe rabochee dvizhenie. Voprosy istorii i teorii [Текст]: V semi tomah. Т.3: Nachalo revoljucionnyh bitv XX veka. – М.: Mysl', 1978. – 701 с.

9. Savchenko V. O. Anarhists'kyj ruh na Ukrai'ni v 1905–1907 rr. [Текст] / V. O. Savchenko // Naukovi praci z pytan' politychnoi' istorii'. Respublikans'kyj vidomchij naukovyj zbirnyk. Vyp. 169. Bil'shovyky i neproletars'ki partii' Rosii' na etapi burzhuzno-demokratychnoi' revoljucii'. – Kyi'v: «Lybid'», 1991. – 153 s.; Savchenko V. A. 100 znamenityh anarhistov i revoljucionerov [Текст]: sbornik biograficheskoy informacii / V. A. Savchenko. – H.: Folio, 2010. – 510 s.; Savchenko V. A. Anarhisty Pivdnja Ukrai'ny 1910–1914 rr.: vid ekonomichnogo teroru do tajemnyh profspilok [Текст] / V. A. Savchenko // Inteligencija i vlada. – 2011. – Vyp. 22. – S. 48–56.

10. Labriola A. Reformizm i sindikalizm [Текст]: s predisl. avt. k rus. izd. / A. Labriola; per. s ital. G. Kirdecov, red., poslesl. A. V. Lunacharskij. – SPb.: T-vo «Vol'naja tip.», 1907. – 267 s.

11. Leone Je. Sindikalizm [tekst]: s predislovom avt. k russkomu izdaniju / Jenriko Leone; per. s ital. G. Kirdecova. – М.: Izdatel'stvo S. Dorovat'skogo i A. Charushnikova, 1907. – 175 s.

12. Sorel' Zh. Razmyshlenija o nasilii [Текст]: Per. s fr. / Zh. Sorel'. Pod red. V. M. Friche. – Изд. 2-е. – М.: КРАСАНД, 2011. – 168 с.

13. Pato Je., Puzhe Je. Kak my sovershim revoljuciju [Текст] / Je. Pato, Je. Puzhe. – Изд. 2-е. – М.: Knizhnyj dom «ЛИБРОКОМ», 2011. – 264 с.

14. Sorel' Zh. Social'nye ocherki sovremennoj jekonomiki. Degeneracija kapitalizma i degeneracija socializma [Текст]: s predisl. avt. k rus. izd. / Zh. Sorel'; per. s ital. G. Kirdecov. – М.: Изд. S. Dorovatovskogo i A. Charushnikova, 1908. – 356 с.

Bobina O. V., Candidate of Science (History), Associate Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian Sciences of National University of Shipbuilding after Admiral Makarov (Ukraine, Mykolaiv), oleg.bobina@nuos.edu.ua

Revolutionary syndicalism vs reformism: the practice and theory of «new revolution» in Europe in the late XIX – early XX century

The late 19th century – the early 20th century was a crucial period for the European society in understanding socialism. Socialism was becoming a common thing and turning into reality more and more. The possible ways to achieve socialism were actively discussed. The theoreticians and practitioners of the Labour Exchanges took a special place in this discussion. The activities of the Labour Exchanges took the shape of the direct action and political movement of the revolutionary syndicalism. The revolutionary syndicalists came out with the ideas of the new special revolution. This special proletarian revolution was to take place in the conditions of the unprecedented development of productive forces, in the condition of the developed consciousness of the proletariat, refusing from the leading role of the classic social democratic parties. The author analyzes the works by E. Sorel (1847–1922), A. Labriola (1843–1904), E. Pouget (1860–1931), E. Pataud (1869–1935), E. Leone (1875–1940) from the corresponding point of view.

Keywords: revolution, theory, revolutionary syndicalism, Direct Action, universal strike, Europe.

Бобина О. В., кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедрой социально-гуманитарных дисциплин, Национальный университет кораблестроения им. адмирала Макарова (Украина, Николаев), oleg.bobina@nuos.edu.ua

Революционный синдикализм vs реформизм: практика и теория «новой революции» в Европе в конце XIX – начале XX в.

Конец XIX – начало XX в. стало переломным временем для европейского общества в понимании феномена социализма. Социализм стал «обычным» и превращался во все большую реальность. Активно обсуждался вопрос путей достижения социализма. В этой дискуссии особое место принадлежало теоретикам и практикам французских Бирж труда. Деятельность Бирж труда оформилась в теорию прямого действия и политическое движение революционного синдикализма. Революционные синдикалисты выступили с идеями новой, особой революции. Эта особая пролетарская революция должна была произойти в условиях невиданного развития производительности сил;

в условиях развитого сознания пролетариата; в условиях отказа от ведущей роли классических социал-демократических партий. Автор анализирует работы А. Лабриолы (1843–1904), Ж. Сореля (1847–1922), Э. Пуже (1860–1931), Э. Пато (1869–1935), Э. Леона (1875–1940) с соответствующей точки зрения.

Ключевые слова: революция, теория, революционный синдикализм, прямое действие, всеобщая забастовка, Европа.

* * *

УДК 391[(=512:19)+(=512:143)]:94(477.75)

Грушецька В. О.,
здобувач кафедри етнології і археології Інституту історії, політології і міжнародних відносин, Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ), victorianage89@gmail.com

Чоловічі смушеві шапки у побуті тюркського та тюркомовного населення Криму XIX – першої третини XX ст.

Був зроблений системний та комплексний порівняльно-типологічний аналіз невисоких смушевих шапок «калпак» як невід'ємної частини традиційного чоловічого костюма кримських татар і циган, кримських караїмів та кримчаків, які широко використовувалися на території Криму в 30–х рр. XIX ст. – першій третині XX ст. У роботі були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (системний, аналітичний, порівняльно-історичний, типологічний методи).

Досліджені особливості виготовлення «калпак», основні підтипи і варіанти даних шапок, які формувалися з урахуванням конструктивних особливостей, матеріалу виготовлення (смушки місцевої породи овець «малич»), декоративного оздоблення і функціонального призначення. Сформульовані висновки, що відображають основні аспекти використання даного головного убору: універсальність властивостей матеріалу виготовлення (смушки) і всесезонність використання в повсякденному житті досліджуваних народів; статусність і ознака достатку; апотропейність.

Ключові слова: вічарство, смушки, хутряна шапка, «калпак», традиційний костюм, кримські татари, кримські цигани, кримські караїми, кримчаки.

Смушева чоловіча шапка – підтип теплих шапок без крисів, який виготовляли із хутра новонароджених ягнят смушевої породи овець. Смушева шапка «калпак» вже майже двісті років була і залишається знаковим традиційним елементом чоловічого костюма тюркського та тюркомовного населення Криму (у кримських татар і кримських циган, кримських караїмів та кримчаків). Ця хутряна шапка для представників зазначених вище народів є найважливішою і найстійкішою частиною костюма, вона має універсальні терморегулюючі властивості захисту тіла людини, що яскраво характеризує всесезонність її використання, також «калпак» виконує важливу роль символу чоловічої мужності та гідності.

Спіраючись на повідомлення мандрівників і краєзнавців, наприклад, П. С. Палласа [19; 20, с. 172–191], Ф. М. Домбровського [9, с. 380–396], А. М. Демідова [8], С. О. Качіоні [13], О. Чеглок (літературний псевдонім, справжнє ім'я О. О. Усов – прим. авт.) [39], П. Дудорова [15] та інші, а також на різноманітні зображальні джерела XIX – першої третини XX ст., насамперед, на чорно-білі літографії французького художника О.–Д.–М. Раффе [24–28] та картини німецького живописця В. Кізелеттера [38] зазначимо, що смушеву шапку носили протягом усього року. Влітку завдяки молодій шкірі ягнят та щільній шовковій або сукняній підкладці, утепленій бавовняною, шапка утримувала цілощу вологу на шкірі голови і не давала можливості їй пересихати, захищала від теплового удару, оберігаючи носія від прямого контакту маківки голови з розпеченим гарячим повітрям; весною та восени під час дощу і мокрого снігу краплини води

швидко збігали завдяки особливим завиткам смушок, захищаючи голову від промокання, а взимку тепле хутро і утеплена бавовною підкладка шапки виконували свою пряму функцію – захищали голову людей від холодного вітру та морозу. Тому на Кримському півострові заради створення смушевих виробів, зокрема і чоловічих шапок, у зазначений період місцеві мешканці спеціально розводили свою грубововняну смушеву овечу породу «малич». Зазначимо також, що «калпак» носили протягом усього дня і знімали з голови лише у виключних випадках.

Використання даного підтипу головних уборів в традиційному чоловічому костюмі місцевого населення мало багатофункціональне призначення, окрім фізичного захисту голови людини, смушева шапка була показником соціального і майнового стану носія та його власним оберегом. Саме тому важливим є науково-історичний аспект виготовлення і традиції використання чоловічої смушевої шапки на території Криму. Мета дослідження статті полягає у здійсненні системного і комплексного порівняльно-типологічного аналізу чоловічих невисоких смушевих шапок «калпак», що входили до складу традиційного костюма кримських татар і кримських циган, кримських караїмів та кримчаків і набули широкого розповсюдження на півострові у 30–х рр. XIX ст. – першій третині XX ст.

Матеріалом виготовлення для чоловічих шапок зазначених вище народів були смушки овечої породи «малич». Загальновідомо, що у Криму розводили декілька порід овець. Вовну, овчину і шкіру смушевих «малич», грубововняних «чонтук» (шубна порода) і тонкорунних «цигей» використовували для пошиву певних елементів традиційного костюма. Залежно від природно-географічних особливостей місцевості і спеціального корму (ковили, золототисячника та інших трав) визначалася якість вовни, овчини і смушок зазначених вище порід кримських овець [1; 23, с. 39; 30; 31, с. 94; 39, с. 42]. «Малич» розводили в степу, частіше за все на Тарханкутському півострові (на північ від Євпаторії) і на Керченському півострові (на рівнинах, прилеглих до Керчі). Отари цієї породи овець відрізнялися витривалістю, невибагливістю, були добре пристосовані до утримання на степових пасовищах і могли здійснювати довгі переходи в пошуках корму. Головною продукцією були смушки, але вони також давали вовну, м'ясо, молоко та овчину [1; 39, с. 41].

Під час опису сировини для виготовлення шапок «калпак» мандрівники у своїх нотатках вказували саме на овечу грубововняну породу «малич», проте без будь-яких пояснень та уточнень використовували для позначення матеріалу виготовлення наступні назви овечих шкур: смушок, каракуль або мерлушка. Зауважимо, що ці поняття не є синонімічними і в професійному розумінні майстрів шкіряних промислів та ремесел смушок означає більш загальне поняття, ніж каракуль. Зазвичай сучасні фахівці розподіляють овчі шкурки за смушковою продуктивністю, де каракуль – це смушок зразкової якості. Шкурка плода овець за кілька днів до народження (у 145–150-добовому віці) називається каракулем / каракульчею (муаровий малюнок і окремі сформовані завитки), шкурка новонароджених ягнят до 3-х днів – каракулем / смушком (усі завитки сформовані, але різні породи овець), і на останок решта несмушевих ягнячих шкур грубововняних порід зазвичай належить до мерлушок – шкурки ягнят